

юноша. По неподправен начин те разкриват още веднъж чисто човешките прояви и отношения на Алеко Константинов, спечелили уважението и признателността както на съвременниците му, така и на следващите поколения.

ПИСМА НА АСЕН ЗЛАТАРОВ ДО НИКОЛАЙ ЛИЛИЕВ

Славчо Данаилов

Писмата на Асен Златаров, които се намират в архива на Николай Лилиев, колкото и малко на брой — пет — са ценни, защото отварят непрочетена страница от книгата на неговия живот. В тях той пише, че сказките, от които ние на времето сме били във възторг, и кабинетната му работа на учен опустошават неспокойната му душа.

Златаров е представител на онова поколение, което изнася на своите плещи две войни — Балканската и Първата световна. След тях „Никога вече война“ е лозунг в ръцете на народите. Той се подема от писатели, общественици, политици. Николай Лилиев превежда „Огънят“ от Анри Барбюс. Сладкодумецът Асен Златаров е неофициален пратеник на мира. Но той не е само негов апостол, не само сказчик по научни и философски въпроси, не само развява знамето на Лилиевата поезия из цяла България, а е и крайно състрадателен и нежен.

В 1922 г. Златаров е във Враца и говори за автора на „Птици в нощта“. От разлепените афиши освен заглавието „Поетът на душата — Николай Лилиев“ узнаваме и това, че парите от продажбата на билетите се пращат на поета, който е тежко болен във Виена. По-късно между двамата приятели не става дума за подаръците. Лилиев мисли, че големия пакет, който Светослав Минков му донася в поликлиниката, праща някоя богата софийска дама. За хуманната постъпка на Асен Златаров той узнава едва през 1933 г. А в последните дни на живота му, при страшни мъки, някой му казал, че Лилиев бил болен, той повтарял „бедният Николай, бедният Николай, и той ли страда!...“¹.

ПИСМА

Нова Загора

4. XII. 917

Скъпи Николай,

и от Новата² много ти здраве! Тука съм между стари приятели, с които всякога сме се разбирали, даже и когато го изкараме на кавга.

Говорим за Николая и „другия Николай“³ сѐ добри работи. Не мога да те нахваля: „Мажистър Му е сѐ пак най-добрият Му⁴ приятел...“ Разправям как с тебе е дохождало ред да водим борба в защита на нашите общи приятели, които, ако загинат, от приятели ще бъде. Друго? Ти как си? До виждане! Твой Асен.

¹ Из писмо на съпругата му Евдокия до Лилиев, 4. 11. 1941.

² Загора.

³ Райнов.

⁴ Николай Райнов, който печата „Богомилски легенди“ в 1912 г., преди Лилиев да издаде „Птици в нощта“ в 1918.

Николай, Диана⁶ Ви благодарим искрено за добрите думи, казани за нея сред оная глутница. Ама защо е трябвало? Нахалост са били думите Ви. Защото за другите тя ще си остане такава, каквато я мислят. Зер⁶ те нивга не са искали да я видят, каквато е.

Приятелски привет Ви изпраща Диана.

Привет и от сестрата Дианина⁷

Н. Милкова

II

В. Търново

24. X. 921

Поздрав, скъпи Николай, от Търново, дето след Лилиево утро сѐ още се радваме на името и песните ти.

Асен

Благодарение сладкодумната реч на г-н Златаров вие станяхте в Търново така популярен, както само вие го заслужавате: З. Недев, Ан. В. Ангелов, Тодорка Ст. Бурмова, В. Ангелов и д-р К. Славчев.

Сърдечни привети на най-нежния поет Г. Пеев.

Вършиме една ежедневна и много прозаична работа, но мислите и сърцата ни са към нежния поет. Здравейте! Д-р Цанев.

От една „душа с размирна скръб“ всичкото ми възхищение от Вашата нежна поезия.

Дора Петрова⁸

III

София. 13. II. 22 г.

Скъпи Николай,

Твоето писмо ми долене⁹ наистина радост. Така, както сега живея, аз нямам почти никого, с когото да разменя две човешки думи и виждам как тоя „режим“ почва да ме притиска. . . Това ти пиша, за да разбереш цената на твоите писма. . .

Ти подигах в писмото си един въпрос, който аз се силя да отпъждам, защото иначе не наая де бих се спял: разни странични задължения и никому ненужна университетска работа са е заробили и нямам наистина нито час свободно време за по-спокойна творческа работа. По-някога, като се видя оплетен в безизходна работа, става ми страшно. И тогава единственото спасение е да не мисля за това. . .

Много ме радва, че тая пролет ще имаме твоята сбирка.¹⁰ Не съм само аз, който я чака с нетърпение: нели ходя сега по провинцията и чувам — па и запитвам — какво мисли нашият читател за твоите песни, особено в Плевен. След сказката ми за твоята поезия дойде цяла фаланга от твои почитатели и почитателки да ме уверява, че това, що съм разправял, право от душата им излизало. . . Сега отивам пак по сказки, във Враца и Самоков.

⁶ Сестра на Христо Минчев, съпруга на Николай Райнов и първа братовчедка на Асен Златаров.

⁶ Та.

⁷ Надя — братовчедка на Златаров.

Писмото е цветна картичка, озаглавена на френски и на немски (Невинност) от времето на импресионизма, момиче със сини очи, с цветя в дясната ръка. Косата му е превързана с розова панделка, репродукция, художник: Е. Емзлие—Стокхолм.

⁸ Изглед от Велико Търново със Стамболовия мост. На гърба на картичката Златаров е написал с латиница Nikolai Liliev. Изпратена е по пощата в затворен плик.

⁹ Донесе.

¹⁰ „Лунни петна“, 1922.

Чакам „Златорог“ да видя Хофманстала¹¹ в нашенска премяна. Искан ми се много да видя и статията на Бояна¹² за литературния плут. Каквито глупости е говорил нашият Людмил¹³ в Плевен: всички са останали възмутени.

Поздрав от майка Златарова¹⁴, г-жа Дуня¹⁵, Аси¹⁶ и мене.

Твой Асен

IV

Сливен
3. V. 1922

Скъпи Николай,

Моята апостолска участ ме довлече и до Сините камъни, които са сини може би, когато си турим такива очила.

Ходя и разправам. Слуша се охотно и дори с увлечение. Но да знаеш, братко, колко много ме изхарчва всичко това: разпилях се по ветровете и не ще смогна да дам, което някога така уверено и гордо бях замечтал. . . Нищо: нека други се радват, че са намерили себе си; нели пък може да се радваме и на чуждата радост. Това поне никои не може ми отне.

Довечера ще говоря за твоите песни. Това ще е вече дванадесетата беседа за „Птиците“¹⁷. Да знаеш как хубаво загоряват очите на младите, когато им се разправя за твоите плахи копнежи! Аз сам не мислех, че това така допада на сърцата. И това ме радва. Ти какво правиш? Защо не пратиш някой ред от това, което сигурно вече имаш писано, но, какъвто си си, криеш? Ще чакаме ли наесен новата сбирка?¹⁸ Хайде, че аз вече водя пропаганда за нея.

Тука е идвал Голето¹⁹ и е говорил цял недомислия. Право казва един: „Неговата сказка не е нищо друго освен мъгла и себехвалство. Той сам едва ли разбира това, що говори, а пък публиката си дава вид, че го разбира. . .“ Но всички са останали недоволни. Харесали са Константинова²⁰, който също им е говорил за развоја на нашата лирика.

А у Бечу²¹ какво ново има? Чувам, че си щял да ходиш в Мюнхен, истина ли е? Ах да бих могъл и аз да надскоча дотам! Но това е загубена за мене работа. Много обеднях, та ще трябва да се свивам в гнездото си.

А сега, драги Николай, поздрави баба Коля²² и приеми много пожелания за добро и привет от твоя

Асен

¹¹ Хуго фон Хофманстал: „Пред пролет“, „Видение“, „Пътнишка песен“, „Двамата“, „Балада на външния живот“, „Да се пее сред зеленина“ — стихотворения, преведени от Николай Лилиев, „Златорог“, год. III, март—април, 3 и 4, с. 175.

¹² Боян Пенев — „За литературния плут“, „Златорог“, год. III, февруари, кн. 2, с. 103.

¹³ Людмил Стоянов.

¹⁴ Майката на Асен Златаров, сестра на бащата на Диана, Георги Минчев, член на комитетата в Хасково, основан от Васил Левски, заточван в Диарбекир.

¹⁵ Евдокия — съпруга на Златаров.

¹⁶ Асен — син на Асен Златаров, сега лекар.

¹⁷ „Птици в нощта“.

¹⁸ „Лунни петна“.

¹⁹ Людмил Стоянов.

²⁰ Константин Константинов.

²¹ Виена.

²² Никола Михов.

София
24. II. 923

Скъпи Николай,

Срамувам се, че досега не ти се обадих: заслужавам, наистина, каторга. . . И аз не зная защо не ми върви в писане до тебе, макар че не минава ден с мадам Дуня да не те спомняме.

„Лунните“²³ не можах много с хубав печат и хартия да се дадат, макар че с Бояна²⁴ двама избирахме и едното, и другото. Сега по нашенско е такава оскъдица на печатарска хартия, че наистина нищо свястно не може да се намери.

Твоите песни внесоха малко ново в сѣ същите дни на моето битие. Дори ме поканиха в Пазарджик да говоря за тях. Ходих. Маса свят дойде и слушаха, без да мръднат, час и половина. Както виждаш, балабанизмите²⁵ не хванаха дикиш!²⁶ Какво не се мъчи тоя герой да направи, за да не вземеш премията²⁷, но и там удари на сухо.

Хайде сега ще чакаме обещаната поема²⁸ за „Златорог“.

При тебе е Щръклето²⁹, нели? Нему, на бача Коля и на Григор Василев³⁰, ако и той е там, много поздравя. А ти не се сърди и обаждай се поне с ред понякога: сѣ още е останало малко душа и у нас.

Поздрав и от Дуня. Твой Асен

²³ „Лунни петна“.

²⁴ Боян Пенев.

²⁵ Приказките.

²⁶ Място.

²⁷ За своята стихотворна сбирка „Лунни петна“ Николай Лиливев получава наградата на Министерството на народната просвета.

²⁸ „Ахасфер“.

²⁹ Константин Щъркелов.

³⁰ Общественик.